

22. septembril, Eesti vastupanuvõitluse päeval, heiskasid päikesetõusul Pika Hermanni torni sinimustvalge lipu Tallinna 21. kooli õpilased. Just nende kooliga on seotud aastakümnete tagune tähtis vastuhakk, see, et Eesti ei alistunud 1940. aasta pöördelistel päevadel hääletult võõrale võimule.

Raua tänava koolist sai 1940. aasta suvel Eesti armee sidepataljoni ajutine kodu. Just seal pidasid Eesti Vabariigi sõdurid maha oma ainsa lahingu Teises maailmasõjas. Meie hulgas on veel üks sellest lahingust osavõtnu, Keila väärikas mementolane Eduard Kuuskor.

Vastupanu osutas Eesti rahvas sümboolselt taas neli aastat hiljem, kui 1944. aastal taganevate Saksa okupatsioonivägede järel ja pealetungiva punaarmee Tallinna jõudmise eel lehis Pika Hermanni tornis sinimustvalge lipp. Sel 22. septembril 71 aastat tagasi pidas oma viimase istungi Otto Tiefi valitsus. Selle järel algas Eesti vabaduse hoidmine paguluses. Vastupanuvõitluse ja Otto Tiefi valitsuse päeva peetakse riigikogu otsusel riikliku tähtpäevana kaheksandat aastat.



Pärast pargade asetamist Vabadussõja võidusamba jalamile avaldasid Vabariigi valitsus ja akadeemilised üliõpilasorganisatsioonid austust Otto Tiefi valitsuse liikmetele Tallinna Metsakalmistul.



**Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves:**

*„Iseseisva Eesti eest peab võitlema. Ka siis, kui võitlus on lootusetu, tuleb tõusta püsti ja riskida. Oma rahva vabaduse eest seismine ei ole kunagi mõttetu; isegi, kui see tundub lootusetu.”*

**Kaitseminister Hannes Hanso:**

*“Eesti vajab samasugust teotahet ja julgust ka tänasel päeval. Me elame olukorras, kus meie piiride taga on agressiivne ja ettearvamatu naaber, NATO ja ELi piiride läheduses toimuvad sõjalised konfliktid. Me peame praegu olema tugevamad ja ühtsemad kui kunagi varem.”*

Õhtul toimus tudengite rongkäik Raekoja platsilt Vabaduse väljakule, misjärel peeti pidulik kõnekoosolek.

Fotod: Riigikogu ja Riigikantslei albumitest

*Juunikiüditamise aastapäeval 14. juunil 2015 Tallinnas Linda Kuju jalamil.*



## Leinapäeval 14. juunil mälestati 1941. aasta juunikiüditamise ohvreid

Tallinnas Lindamäel toimunud mälestustseremoonial viis palvuse läbi EELK praost Jaan Tammsalu, kõne pidasid riigikogu esimees Eiki Nestor, justiitsminister Urmas Reinsalu ja Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Leo Õispuu.

Linda kuju jalamile aetasid pärjad riigikogu esimees Eiki Nestor, justiitsminister Urmas Reinsalu, kaitseväge peastaabi ülem kommodoor Igor Schvede ja kaitseväe peastaabi ülem kolonel Ilmar Tamm, Tallinna abilinnapea Mihhail Kõlvart, diplomaatilise korpuse esindaja Moldova suursaadik Victor Guzun, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Leo Õispuu ja teised.



Fotod: erakogu

Mälestus- ja leinapäeval Tartus koguneti Pisarate pargis, kust suunduti lippudega rongkäigus Pauluse kirikusse. Südamliku leinajumalateenistuse pidas piiskop Joel Luhamets. Seejärel algas mälestusüritus Rukkilille juures.

Sõna võttis Enn Tarto, kes rõhutas, et kommunisti- ja natsismikuriteod on aegumatud, et Eesti peab taotlema NATO üksuste reaalsel kohalolekut Eestis, Lätis, Leedus ja Poolas, et me ei tohi loobuda Tartu rahust ning peame pingutama, et Eesti minevikku mõistetak, me ei soovi mineviku õuduste kordumist. Järgnesid Tartu linnavolikogu esimehe Vladimir Šokmani, Krista Aru Vabaerakonnast ja teiste sõnavõttud. Asetati leinapärja ja lilli, süüdati küünlad.



Foto: Endel Prost

# Head sõbrad!

Sellest aastast on represseeritute asjade eest vastutav ministeerium taas justiitsministeerium. Mul on au seista võõrvõimu ohvrite huvide ja mälestuse jäädvustamise eest.

Tööd on alustanud uues koosseisus represseeritute asjade valitsuskomisjon. Kõik head ettepanekud on teretulnud. Sotsiaalminister Margus Tsahkna algatusel esitas uus valitsus Riigikogule eelnõu, mis kaotab sõidusoodustustel piletide esitamise nõude. Raha maksatakse represseeritutele välja kord aastas ilma kuludokumentideta. Tõsine ülesanne on kommunismiohvrite memoriaali rajamine, mis peab valmima 2018. aastal. Peame maailmas seisma tõe ja õiguse eest.

Selle aasta 23. augustil, Molotovi ja Ribbentropi pakti sõlmimise aastapäeval, toimus Tallinnas, Vabadussõja võidusamba juures totalitarismiohvrite mälestustseremoonia, sellele järgnes Okupatsioonide muuseumis rahvusvaheline konverents “Kommunismi ja natsismi kuritegude pärand”, mille tulemusel sündis ka riikidevaheline komisioon.

Antud kommunikule kirjutasiid alla 8 riiki, nende hulgas kõik kolm Balti riiki, Visegradi grupp ning Gruusia. Praeguseks hetkeks on sellega liitunud ka Bulgaaria ja Rumeenia ning loodame ka Ukraina ning Moldova suuremale huvile.

Kommunikule kutsus riike üles andma kommunismikuritegudele rahvusvaheliselt siduva hinnangu ning neid ühiselt hukka mõistma. Eesmärk on jõuda selleni, et sõlmitaks rahvusvaheline lepe, mille tulemusel asutatakse eriline riikideülene kohus, mis tegeleb kommunismikuritegude uurimisega ning õigluse jalule seadmisega.

Kuigi osad kriitikud võivad sellist algatust pidada ebavajalikuks, või leivad, et kommunismikuriteod on aegunud ning peaks antud hetkel juba ajaloo prügikastis olema, siis kõige olulisem meeldetuletus kritiseerijale on see, et need inimesed, kes kannatasid kommunismikuritegude all, on siiaaani elus ning meie ümber. Eesti ning Euroopa ei saa endale lubada seda, et me lihtsalt unustame sellise kaliibriga kuriteod ära.

Antud initsiatiivil on kaks olulist tahku. Esiteks on üle-Euroopalise ju-



„Tähtis on, et rahvusvahelises lepingus antaks selge juriidiline hinnang käsitleda kommunistlike režiimide kuritegusid lepinguga ühinenud riikide pinnal aegumatuna.

Riikidel tuleb võtta ka kohustus pakkuda ohvritele õiguskaitset ja võimaldada kompensatsiooni saamine kannatuste ja sunnitöö eest,“ selgitas Urmas Reinsalu üle-Euroopalisel konverentsil.



Fotod: Justiitsministeeriumi kogust

## Riikide ja valitsusväliste organisatsioonide esindajad enne konverentsile suundumist.

riidilise aluse loomine, tagamaks ühise seadusliku aluse kommunismikuritegude hukkamõistmiseks ning teine, sama oluline tahk on psühholoogiline. Me peame näitama, et kõige kõrgemal riigitasandil on initsiatiiv ning tahe sellega tegeleda.

23. augusti konverentsil osalesid paneeldiskussioonides “Vastutus kommunismi kuritegude eest” ja “Tagasiulatuv tõde ja õigus” Leedu justiitsminister Juozas Bernatonis, Läti justiitsministeeriumi parlamendisekretär Jānis Iesalnieks, Ungari asejustiitsminister Robert Répássy, Poola asejustiitsminister Wojciech Węgrzyn, Gruusia asejustiitsminister Gocha Lordkipanidze, Tšehhi vabariigi asejustiitsminister

Petr Jäger, Slovakkia justiitsministeeriumi rahvusvahelise õiguse osakonna direktor Michal Kotlárík.

Samuti osales Euroopa Parlamendi liige Tunne Kelam ning vabähenlustest osalesid konverentsil Euroopa Mälu ja Süüme Koostöökogu juht Neela Winkelmann, Rahvusliku Mälestamise Komitee büroo juht Áron Máthé, Rahvusliku Mälestamise Instituudi juht Paweł Ukielski ja Mälestamise ja solidaarsuse Euroopa võrgustiku direktor Rafal Rogulski.

Head koostööd ja jõudu soovides  
Urmas Reinsalu  
Justiitsminister

# Mälestuspäevast Pilistveres



22. augustil kogunes ligi 400 nõukogude võimu poolt aastatel 1941-1991 represseeritud Viljandimaale Pilistveresse, et piduliku kõnekoosolekuga tähistada Molotov-Ribbentropi kuritegeliku pakti sõlmimise 76. aastapäeva. 23. augustil 1939 kirjutasid Molotov ja Ribbentrop alla kahekümnenda sajandi kõige inimvaenulikumale lepingule, mille tulemusena jagati Ida-Euroopa kahe totalitaarse diktatuuri vahel.

Kommunismi- ja natsismiohvrite mälestuspäev algas lippude sissetoomise ja pärgade asetamisega kõigi maakondade mälestuskivide juurde. Päevakohase jumalateenistuse viis läbi EELK Pilistvere Andrease koguduse õpetaja Hermann Kalmus, kes kutsus üles andestama, kuid mitte unustama neid kuritegusid, mis on meie rahvaga toime pandud. Päeva pidulikkust rõhutas mälestuskivi avamine Põlvamaa represseeritutele. Sinimustvalge lindi mälestuskivilt eemaldasid Põlvamaa Omavalitsuste Liidu tegevdirektor Veiko Maastik, Veriora vallavanem Enel Liin ja Memento Võrumaa Ühenduse juhatuse liige Roman Parmas. Hr. Veiko Maastik andis ligi 80 kohaletulnud põlvamaalasele edasi ka Põlva maavanema pr. Ulla Preedeni pöördumise. Enel Liin ja Veiko Maastik soovisid omalt poolt põlvamaalastele tugevat tervist ja ühtekuuluvust. „Selleks see mälestuskivi siin ongi, et mälestused ei kustuks ja uued repressioonid ei ohustaks“, ütles Enel Liin. Mälestuskivi teostati Põlvamaa Omavalitsuste Liidu ja Eesti Memento Liidu rahadega.

Päevakohase kõne pidas kirjanik Andrei Hvostov. Ettekandja kõnest jäi



Fotod: Olev Kenk

kõlama küsimus: „Kas me peame ikka kõike andestama, mis on meie rahvaga tehtud?“ Justiitsminister (ja ühtlasi represseeritute asjadega tegelev minister) Urmas Reinsalu pani kohaletulnutele südamele, et me ei tohi Eesti rahva kannatusi pisendada. „Me peame looma memoriaalkompleksi, mis teadvustaks meie repressioone kogu maailmale. Ja see memoriaal peab paiknema Tallinnas. Ja seal peavad olema kõigi nende kümnete tuhandete eestlaste nimed, kes on kannatanud okupatsioonivõimu repressioonide all.“ Ka andis justiitsminister ülevaate seaduseelnõust, mis alates järgnevast aastast lihtsustab represseeritute asjaajamist. Mälestuspäevast osavõtjaid tervitasid veel Vabarakonna esimees Andres Herkel, Viljandi maavanem Erich Palm, Eesti Memento Liidu esimees Leo Oispuu, Eesti Metsavendade Liidu juhatuse esimees Arnold Ojaste ning juhatuse liige Heiki Magnus. Meie ühiskonna arengu





üle mõtisklesid veel Eesti Sõjameeste Sakala Ühingu juhatuse esimees Harald Mäepalu, Eesti Represseeritute Abistamise Fondi juhatuse liige Peep Varju, Tartu Rahu Põlistamise Seltsi liige Osvald Sasko ja mitmed teised.

Lõppsõnas rääkis õpetaja Hermann Kalmus, kes oma abilistega on läbi aastate seda memoriaali hoolandanud, memoriaali tänasest käekäigust. „Pilistvere memoriaalile ja kivi-kangrulle pandi alus 26 aastat tagasi. See oli aeg, kui polnud veel oma vabariikigi. Ja ometi tehti see rahva poolt ära. Ei kardetud uusi repressioone ega vangistamisi. Me ei tohi seda memoriaali unustada ja rohtuda lasta. Rajatagu ka pealinna uus suur memoriaal – meie rahvas on seda väärt –, kuid ka see rahva poolt ra-

jatud memoriaal siin Pilistveres peab jääma ja saama edasi arendatud. Aga mina ei jõua enam, üksinda. On vaja tõsist suhtumist ja toetust, et siin oleks elektriühendus ja juba alustatud parki kujundataks edasi ning paigaldataks pingid. Mõelge, kas meie rahva karmi saatust on vaja mäletada või mitte“. Mõtles Sinagi, hea lugeja!

Päev lõppes Pilistvere pastoraadi juures Jõgeva Naiskodukaitse abiga kaetud lõunalauas maitsva supi ja kringliga. Mälestuspäeva korraldas Eesti Memento Liit koostöös EELK Pilistvere Andrease kogudusega. Ai-täh kõigile abilistele! Päeva konfe-reeris allakirjutanu.

*Silver Sild*

*Eesti Memento Liidu aseesimees*

## Riigikogus loodi kommunismi-ohvrite ja esindamata rahvaste toetusrühm

Riigikogus loodi 4. juunil k.a. „Kommunismi ja muude inimsusevastaste režiimide repressiooniohvrite ning esindamata rahvaste Riigikogu toetusrühm“, kuhu kuuluvad Andres Herkel, Henn Põlluaas, Helir-Valdor Seeder, Mart Nutt, Jüri Adams, Erik Kross, Johannes Kert, Monika Haukanõmm, Krista Aru, Andres Ammas, Juhan Parts, Raivo Põldaru, Tanel Talve ja Mati Raidma.

Rühma esimehe Andres Herkeli sõnul sündis toetusrühm praktilisest vajadusest. Kommunismiohvritele tähelepanu osutamine on lihtsalt möödapääsmatu, kuna on loodud mitmesuguseid muid rühmi. „Muidu tuleb välja, et osa Riigikogu liikmeid toetab kasakaid, aga kommunismiohvritele ja nõukogude võimu poolt represseeritutele ei mõtle keegi,“ ütles Herkel.

„Teiselt poolt tekkis meil Mart Nuti ja Erik Krossiga mõte, et sama rühm võiks pöörata tähelepanu ka esindamata rahvastele. Meil on küll Tiibeti toetusrühm, aga pole mõeldav, et suudaksime luua sellised rühmad kõigi ohustatud rahvaste jaoks,“ rääkis Herkel. Neid kahte teemat seob Herkeli sõnul üks mees, vabadusvõitleja, endine poliitvang ja Riigikogu liige Enn Tarto, kes on praegu aktiivselt seotud Mementoga, kuid on olnud ka Esindamata Rahvaste Organisatsiooni (ERO) loomise juures. „Leidsime, et Enn Tarto võiks olla toetusrühma patroon ja meie reageerime, kui Riigikogu liikmetega otsib kontakti mõne rõhutatud rahva esindaja, kelle toetuseks eraldi rühma ei ole,“ ütles Herkel.

Rühma loojad ütlesid teadaandes, et totalitaarsete režiimide kuritegude läbi on hukkunud kümneid miljoneid inimesi. Eestis viisid repressioone läbi okupatsioonivõimud – kommunistlik NSV Liit ja Natsi-Saksamaa. Teistes maades on seda teinud mitmed teised inimsusevastased režiimid. Lisaks üksikisikutele on repressioonid tabanud terveid rahvaid. Neil rahvastel, kellel on oma riik, on võimalus enda eest seista. Esindamata rahvastel see võimalus puudub.

Seepärast leiavad 14 Riigikogu liiget, et repressioonide ohvreid, nii isikuid kui erinevaid esindamata rahvaid, võib esindada koos ning kõikide tarvis eraldi rühma moodustamine ei ole otstarbekas.

Esindamata Rahvaste Organisatsioon moodustati 1991. aasta veebruaris Haagis, Eesti poolt kirjutas asutamislepingule alla Enn Tarto ning Linnart Mäll (1938-2010) oli selle organisatsiooni esimene peasekretär.

Eesti mäletab

# Rahvaesindajad andsid lubaduse



Kuno Raude  
arhitekt

Juba mõnda aega on represseeritud püüdnud leida toetust üleriigilise "Kommunismi ohvrite memoriaali" rajamiseks Tallinnasse. 29.01.2015 otsustas eelmine vabariigi valitsus rajada memoriaal ja hukatud Eesti ohvitseride mälestusmärk Tallinnasse Maarjamäele.

Nüüd on jõutud niikaugele, et represseeritute ja nende esindusorganisatsioonide ettepanek memoriaali rajamiseks on jõudnud üldsõnalise lausena "Jätkame tegevust totalitarismiohvrite mälestuse jäädvustamisel" Reformierakonna, SDE ja IRL vahel sõlmitud koalitsioonilepingusse. Tahaks uskuda, et antud lubadus on tõsiseltvõetav ka siis, kui selle elluviimiseks on vaja enne 2018. aastat läbi käia raske teekond.

## Memoriaali asukoht

Praegu paikneb Maarjamäel 1960. aastal Saksa sõdurite haudadele püstitatud Nõukogude Venemaa Balti laevastiku jääretke obelisk ja 1975. aastal rajatud langenud nõukogude sõjameeste memoriaal, mille lähedal seisavad uhkes rivis 1944. aasta septembris Tallinna "vabastamisest" osavõtnud nõukogude armee sõjväeüksuste mälestusplaadid. Nõukogude memoriaali taga asub 1941. aastal rajatud Maarjamäe Saksa sõjaväekalmistu säilinud osa, kuhu algselt oli maetud ligemale 4000 saksa sõdurit. Maarjamäe memoriaali vahetus läheduses paikneb 2004. aasta suvel avatud Maarjamäe mälestusväljak 1944. aastal punavägede vastu võidelnud eesti sõjameestele. Nüüd on otsustatud Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks rajada Maarjamäele veel üks memoriaal. Seekord kommunismiohvritele.

Täiesti erinevate eetiliste hoiakute ja motiivide alusel rajatud või rajatavate memoriaalide paiknemine ühel maa-alal ühes kompleksis võib esile kutsuda rahva seas erinevaid hinnanguid, mille lepituseks võiks olla teadmine, et surma ees on kõik võrdsed. Tõsi, ka lahkunute matmiseks on kasutusel rahvuse, usu või elukutse tunnustel rajatud kalmistud.

Päris kindlasti vajab Maarjamäe ruumiline planeering enne otsuse elluviimist

põhjalikku läbitöötamist uue arhitektuurivõistluse korraldamise kaudu. Sügavate eetiliste erimeelsuste puhul ei ole välistatud uue asukoha valiku vajadus.

## Eesmärk peab olema selge

Tulemustele orienteeritud planeering eeldab läbimõeldud avalikustamise strateegiat ja detailse lähteülesande koostamist, millele järgneb planeeringuala arengustrateegia väljatöötamine, mis ei ole võimalik ilma sotsiaalsete, majanduslike, keskkonna- ja kultuuriaspektide tasakaalustatud käsitlusega. Igasugune projekteerimine ja ehitamine, ka memoriaali rajamine, algab eesmärgi selgesõnalisest püstitamisest, selle sõnastus peab olema ühesena arusaadav kõikidele asjaosalistele. Eelkõige kavandatav arhitektuurivõistlusest osavõtjatele, okupantriikide diktatuuriaastad üleelanud inimestele, riigitegelastele ja poliitikutele, kogu eesti rahvale. Ikka selleks, et ei korduks aastakümneid oodatud Vabaduse monumendi, hilisema nimetusega Vabadussõja ausamba loomisega seonduvad kurvad kogemused, mis on jäänud paljudele Eestimaa inimestele hinge kui halb unenägu teostamata jäänud unistusest.

Ülimalt oluliseks kujuneb seejuures kogu loomisprotsessi juhtimiseks loodava meeskonna koosseis, laiapõhjaliste volitustega meeskonna eestvedaja valik.



Foto: crakogu

## Selged peavad olema ka mõisted

Enne põhjapanevate otsuste langetamist vajavad selget definitsiooni ja põhjalikke kokkuleppeid mitmed eelolevas töös kasutatavad mõisted. Kindlasti vajab antud kontekstis lahtimõtestamist sõna "ohver", kelleks tavamõistes on kellegi tõttu või millegi läbi kannatanu, kahjustatu, hukkunu. Põhjuseks poliitiline või füüsiline vägivald, kättemaks, kallalolev, sõda, nälg, pettus. Aga muu hulgas ka maavärin, üleujutus, tehnogeensed õnnetused ja muud tegurid, mis on esile kutsunud ohvrite tekke. Igal juhul on mõiste "ohver" kausaalses seoses põhjusega, mis tingib tagajärje.

Mida tähendavad sõnapaarid "totalitarismiohver" (koalitsioonileping) ja "kommunismiohver" (Memento)? Need on kaks erinevat mõistet, millele tuleb anda konkreetne sisu ning otsustada, kas memoriaal rajatakse mõlema okupantriigi poliitilise terrori ohvritele või ainult ühele nendest? Ehk on peetud silmas hoopis "Okupatsioonirežiimide poolt õigusvastaselt represseeritud isiku seaduses" sätestatud isikuid, kes nõukogude ja natsliku Saksamaa repressioonide ajal olid Eesti Vabariigi kodanikud või 1940. aasta 16. juuni seisuga Eestis õiguspäraselt asunud mittekodanikust alalised elanikud, keda okupantriigid karistasid mahalaskmise, vangistuse või asumiseleasaatmisega?

Selgeks tuleb rääkida ka see, kas okupantriikide ja nende käsilaste poolt represseeritud on vaid haletsemist väärt "ohvrid", või on tegemist hoopis imetusväärtete ja sügavat austust väärivate Eestimaa poegade ja tütardega, kellel jätkus vaimujõudu ja võitlustahet vastuseismiseks kurjale

jõule. On täiesti ilmne, et okupantriigid represseerisid neid riigijuhte, ametnikke, haritlasi, ohvitseri, taluperemehe ja tavalisi inimesi ning nende perekonnaliikmeid, kelle elutööks oli Eesti riigi ülesehitamine ja kaitsmine, kes julgesid osutada relvastatud, aga ka rahumeelset või illegaalset vastupanu kommunismile ja natsismile, eesmärgiks vabanemine okupantidest ja Eesti riikliku iseseisvuse taastamine. Neid meeleskindlaid ja Eesti Vabariigile ustavaid inimesi, kes osutasid vastupanu okupantriikidele, ei saa nimetada ohvriteks. Paljud neist olid tõelised kangelased, kes on jäänud tänaseni Eesti riigi tunnustuseta.

## Memoriaal Eesti patriootidele

Kokkuvõtvalt tuleb vastata küsimusele: "Kelle auks memoriaal rajatakse?" Kas eesti rahvas soovib mälestada mõlema okupantriigi terroriohvrid Eestis? Või ainult kommunismi ohvrid? Või on eesmärgiks okupantriikide vägivald üleelanud eesti rahva au, väärikuse ja elujõu ausse tõstmise? Vastusteta nendele küsimustele ei ole võimalik memoriaali projekteerimise lähteülesande koostamine ja arhitektuurivõistluse korraldamine. Kogu ettevõtmise eelduseks on laiapõhjaline konsensus lähteülesandes püstitatud eesmärgi formuleerimisel, mis ilmselt ei ole võimalik represseeritud esindavate organisatsioonide ning parlamendis esindatud ja esindamata poliitiliste jõudude osavõtuta.

Nõukogude režiim õiendas julmalt arveid oma ideoloogiliste, poliitiliste ja sõjaliste vastastega, isamaaliselt meelesstatud eesti inimestega, patriootidega, kes allakirjutanu arvamust mööda just sellistena

väärivadki rahva austust ja sügavat lugupidamist Maarjamäele memoriaali "Eesti mäletab" kavandamise ja tegeliku rajamise kaudu. Okupatsioonivõimudele vastupanu osutanud kangelased ei olnud üleloomulikud olendid, vaid inimesed meie seast, kes Eesti jaoks väga rasketel aegadel tegid seda, mida said, ja aitasid oma rahvast seal, kus võimalik. Kujunegu loodav memoriaal koondsümboliks meie rahva vabadusejanule, mehisusele, elujaatusele. Võitlusvalmidusele läbi aegade.

## Meil ei ole õigust unustada

Oma rahva kangelastegudest peame rääkima ikka ja jälle, kuni arusaamine aastakümnete tagusest nõukogude vägivaldast jõuab päralt ka neile, kes täna veel ei mõista, miks nõukogude režiim hävitas Eesti riigitegelasi, haritlasi, sõjaväelasi, talurahvast, metsavendi, lapsi, tavalisi Eesti inimesi. Kuni ei mõisteta, miks eesti mehed võitlesid koos Saksa relvajõududega 1944. aastal kuni viimase hetkeni Eestit taasokupeerida soovinud Punaarmee vastu. Ainult avalikkuse teadlikkus ajaloosündmustest ja hinnangu andmine toimepandud kuritegudele ning nende kohta kindla seisukoha kujundamine aitavad võidelda samasuguste kuritegude kordumise vastu tulevikus.

Meil ei ole õigust hetkekski unustada, et ohud ei ole ka täna kuhugi kadunud. Tuletagu loodav memoriaal "Eesti mäletab" seda meelde minu ja teie lastele ning lastelastele, meie sõpradele, aga ka võimalikele vastastele.

*Tarifa-Marbella-Calahonda, Andaluusia aprillis 2015.*

## Memento Rakvere ühing saatis Eesti Vabariigi valitsusele, peaministrile ja kultuuriministrile 7.09.2015 pöördumise

Eesti Vabariigi läheneva juubeli tähistamisega pööratakse tähelepanu okupatsiooniohvrite mälestuse jäädvustamisele. Pole ühtegi asulat, kus puuduvad Vabadussõja või küüditamise tähised.

Meil on Pilstvere memoriaal, mis vajab arendamist ja puudutab eestimaalasi. Juba aastakümneid on seal sümbolises Eestimaa südames tähistatud kokkutulekutega kommunismi- ja fašismiohvrite mälestust, lisaks Linda kivi juures ja Jüriöö pargis. Veel on meil Okupatsioonide Muuseum.

Korraldatud konkursi tulemustest valiti välja memoriaal Mälu- tulbad asukohaga Maarjamäele. Sinna sobib see ideaalselt.

Viimase hetke pakkumisena on aga üleval rajada Kommunismiohvrite memoriaal Hirveparki (vt. Memento Liidu kodulehele). Kujundis on pikad müürid täis nimesid (ca 245000 nime).

Kas on vajalik, eetilise ja seaduslik kõikide nimede esiletõmine? On ju seega elavad ja surnud koos. Tekib massihaua tähis ja ajaloosündmuste taustal pole välistatud arusaam, et Hirvepark on olnud massihauaks nendele, kes on üles tähendatud. Selline ettevõtmine on kallid, primitiivne ja ei täida otstarvet. Meie taotlus on mõista hukka kuritegelikud režiimid ja austada kannatanuid. Nimemüür ei soodusta ühte ega teist. Tema olemust ei suuda hoomata. Samuti nõuab iga uus rajatis hoolduskulutusi.

Vääritimõistmise ärahoidmiseks peab seega rajatise juures olema valves giid, kes annab selgitusi võorkeelsetele ja neile, kes ei tunne meie ajalugu.

Meil on Vabadusrist austusavalduste väljendamiseks. Hea tahtmise juures saab müürile kinnitada tahvli lisamaterjaliga okupatsioonidest. Lihtsalt raamatutes olev nimekirjade sisu kanda üle müürile on arutu ja kallis ettevõtmine. Represseeritud on alles ehk 11000 inimest, kas nendelt on küsitud nõusolekut nime jäädvustamiseks avalikku ruumi, ilmastiku ja vandaalide meelevolda?

Pöördumisega kutsume üles valitsust ja ühiskonda säilitama kainet mõistust ja tegema seda, mis on meile vajalik, mitte põhjendamatu kulutusi soodustama.

Vajadusel kuulutada välja uus konkurss ning tellida kunstnikelt ja skulptoritel töö, mis on enamikule arusaadavas keeles läbi sümbolika ja kunsti. Teisel peab olema sõnum ja kunstiline väärtus. Laseme rääkida kunstiinimestel ja siis otsustame üheskoos oma rahvaga, mitte kabinetinurgas mõnekesi.

*Pöördumise tekst on vastu võetud ja kinnitatud Memento Rakvere Ühingu üldkoosoleku 07.09.2015 otsusega. Osa tekstist ilmus ka ajalehes Eesti Ekspress.*



Fotod: erakogu

## Tartus Pauluse kalmistul avati memoriaal Vabadussõjas langenuile

Vabadussõjas langenute memoriaali avamise tseremoonia algas 10. oktoobril 2015. aastal vabariigi hümniga. Kohal oli kaitseväge orkester, juhatas peadirigent kolonelleitnant Peeter Saan.

Järgnesid tervitussõnad Tartu linnapealt Urmas Klaasilt ja Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuse ülevalt kolonel Martin Heremilt. Lipuvalves seisid üliõpilasorganisatsioonide ja vastupanuvõitluses osalenute esindajad. Tartu Memento lippu hoidis Jaan Haring, riigilippu Enn Tarto. Mälestuspärja asetamist korraldas Endel Uudevald.

Mälestuskivilt eemaldasid katte Tartu linnapea Urmas Klaas ja kolonel Martin Herem. Kõlasid aupaugud.

Memoriaali pühitsesid EELK piiskop Joel Luhamets ja EAÖK piiskop Eelija. Kõneles Tartu aukodanik kirjanik Lehte Hainsalu. Orkestrihelide saatel asetati küünlaid ja mälestuspärji.

Pauluse kalmistule maetud Eesti Vabadussõjas langenutele avati esimene monument 11. novembril 1934. Nõukogude okupatsiooni ajal, arvatavasti 1950. aastal kõrvaldati monumendi aluselt skulptuurid ning aastaarvud.

1988. aasta aprillist 1990. aasta augustini seisis monumendi alusel väike graniittahvel tammelehtede vahel kujutatud Vabadusristiga ning tekstiga „ANNO MCMXVII-MCMXX“. Pärast taasiseseisvumist võttis Tartu Memento mitmeid kordi üles mälestusmärgi ennistamise.

1998. aasta võidupühal, 23. juunil avati monument koos Mati Karmi-



ni skulptuuriga „Kalev ja Linda“ ning aastaarvudega „1918-1920“. Vajadust terve memoriaalkompleksi korrastamise järele tundsid nii linnakodanikud kui ka Tartu Memento ja Tartu Linnavalitsus. Koostöös Kaitseministeeriumiga kavandatigi kompleksi lõpuleviimine Mati Karmini ja Tiit Trummali projekti põhjal.

Graniitalusele on nüüd jäädvustatud 270 nime – Vabadussõjas langenud, kes pärinevad kõigist Eesti maakondadest ja ka väljastpoolt Eestit. Tundmatuna on maetud 14 võitlejat. 2015. aastal paigaldatud nimetahvlitele on liiksaks kantud ka need Vabadussõjas elu jätnud mehed, kes on Pauluse kalmistul maetud perekonna hauaplatsile.

### Veel Tartu Memento jaoks olulistest mälestusmärkidest

Tartu Memento püstitas Pauluse kalmistu taha 1989. aastal küüditatute mälestuseks mälestuskivi (nõ. kahe raudtee vahele).

1990. aastal osales ka Tartu Memento, kui rahvaalgatuse korras püstitati Tartu vanglas kommunistide poolt toimepandud massimõrvas 8. ja 9. juulil tapetud 193 inimese matmispaigale hauatähiseks kõrge metalltorudest valgeks värvitud rist ning mõrvatute omaste poolt hauakivid.

Pauluse kalmistul püstitati 2001. aasta juunis samale kohale terroriohvrite monument, mille autor on väliseestlasest arhitekt Helmut Ajango. Monument avati 8. juulil 2001. aastal, mil massimõrvast möödus 60 aastat.



# Mälestus- ja leinapäev Tartus 8. juulil 2015

8. juulil 2015 algusega kell 13.00 toimus Tartus Pauluse kalmistul Tartu vanglas 8. ja 9. juulil 1941. aastal mõrvatute mälestusmärgi juures mälestus- ja leinatalitus. Kell 14.00 jätkus leinatalitus Antoniuse õues.

## Kes ei mäleta minevikku, elab tulevikuta

1941. aasta juunikuul lõpus ja juulikuul alguses taganesid NSV Liidu okupandid pealetungivate Saksa riigi vägede eest. Oli alanud vaprate Tartumaa partisanide ülestõus, kes võitlesid Eesti eest. Tartu vanglast veeti vange autobussidega Tartu raudteejaama. Juunikuul viimastel päevadel oli vanglas 619 vangi. 4. juulil oli vanglasse jäänud 72 vangi. Kommunistide poolt läbiviidud arreteerimised jätkusid. Vangide arv kasvas.

EK(b)P Tartumaa komitees toimunud nõupidamisel võeti Tartu NKVD osakonna ülema P. Afanasjevi ja EK(b)P keskkomitee sekretäri Abronovi nõudmisel vastu otsus vangid hukata. 8. ja 9. juulil 1941 hukati Tartu vanglas 193 süüta inimest, nende seas 20 naist. See on aegumatu inimsusevastane kuritegu.

8. juulil 2015 Tartu Memento poolt korraldatud mälestus- ja leinakogunemisel rõhutati korduvalt, et põhjaliku ülevaate okupantide kuritegudest 1941. aasta suvel saab professor Herbert Lindmäe 1999. aastal ilmunud raamatust „Suvesõda Tartumaal. 1941“.

Kuriteojälgede järgi olid massimõrva ohvrid tapetud Tartu vangla saunas. Mõrvaohvrid olid maetud vangla sauna õuele (tänapäeval Antoniuse õu). Sauna õuel asunud kaevu maeti 18 mehe ja 1 naise surnukeha. Ülejäänud surnukehad maeti mitu päeva varem valmis kaevatud kaevistesse. Esimesse kaevistesse oli maetud 74 meest ja 19 naist, teise kaevistesse 80 meest. Pealt olid matmiskohad kaetud õhukese mullakorraga.

Omaaegne arstlik komisjon tegi kindlaks, et lasuvigastuste järgi otsustades olid ohvrid tapetud lähilaskudega. Tulistatud oli revolvrast nagaan. Tavaliselt oli lastud pähe, enamasti otsaette, mõnel juhul ka selja tagant.

8. juulil 2015. a Tartus Pauluse kalmistul Tartu Memento korraldatud mälestus- ja leinatalituse läbiviimist juhatas Tartu Memento esimees Enn Tarto, Tartu Memento leinalintidega lippu hoidis juhatusel liige Jaan Haring, leinapäeva asetada Tartu Memento juhatusel Endel Uudevald. Väga südamliku leinajumalateenistuse viis lauldes ja palvetades läbi EELK Tartu Maarja koguduse õpetaja Joonas Toivanen. Tartu Linnavalitsuse ja Tartu Linnavolikogu poolt esines lühisõnavõtuga ja asetada leinapäeva Tartu Linnavolikogu esimees Vladimir Šokman.

Lühisõnavõttudes meenutati Aksel-Erich Vooremaad (hukatud 8. juulil 1941), Tartu praostkonna abipraosti ja EELK hooldusnõukogu liiget, Eesti Kaitseliidu Tartu Maleva õpetajat. Korduvalt nimetati Jüri Parijõe, kirjaniku, Tartu õpetajate seminari direktorit (hukatud 9. juulil 1941).

Mälestusküünlaid ja mälestuskimpe ning -pärgi asetati vabadusvõitlejate, kaitseliitlaste ja mitmete mementolaste poolt. Praegusele Pauluse kalmistule ehitatud mälestusmärgil on ära toodud Tartu vanglas 8. ja 9. juulil hukatute nimed, samuti NKVD hoones (Riia 85) mõrvatute nimed.

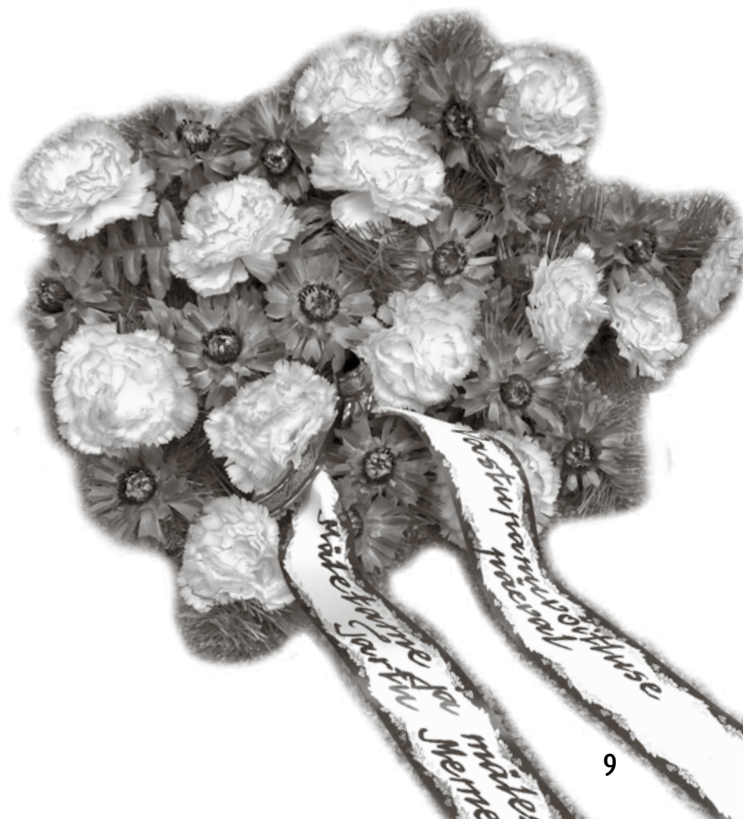
8. juulil kell 14.00 jätkati mälestus- ja leinatalitust Antoniuse õues, endisel Tartu vangla sauna õuel. Tartu vangla ja sauna õue vahelises müüris on säilinud omaaegne värav, mille kõrvale on asetatud mälestustahvel eesti ja inglise keeles. Mälestatakse 8. ja 9. juulil 1941. aastal läbiviidud massimõrva ohvrid. Leinatalituse Antoniuse õues viis läbi EELK Tartu Maarja koguduse õpetaja Joonas Toivanen, Tartu Memento leinalintidega lippu hoidis juhatusel liige Jaan Haring, leinapäeva asetada Tartu Memento juhatusel Endel Uudevald.

Samuti tegi Enn Tarto ettepaneku hukkunuid mälestada leinaseisakuga. Ta palus leinata eelkõige Tartu vangla massimõrva ohvrid, aga ka kõiki poliitvange, kõiki küüditamiste ohvrid, kõiki Eesti eest võidelnuid kogu maailmas, Eesti sõjapõgenikke kogu maailmas, nii natsismikui kommunistiohvrid, Eesti eest võidelnud relvavendi, metsavendi, õpilasvabadusvõitlejaid, avalik-õiguslike vahenditega Eesti Vabariigi taastamise eest võidelnuid, taastatud Eesti Vabariigi eest langenud võitlejaid, meie keskelt pidevalt lahkunud kaasvõitlejaid ja kaaskannatanuid. Me soovime NATO reaalsel kohalolekul Eestis, Lätis, Leedus ja Poolas. Me ei tohi loobuda Tartu rahust.

Jumal aidaku meid, Eesti riiki ja rahvast!

*Lugupidamisega Enn Tarto  
Tartu Memento esimees*

Tänavu arutati Tartu Memento koosolekutel ja vestlustes, sh KGB kongide muuseumi kuraatoriga Vastupanuvõitluse päeva tähistamist. Leiti, et Vastupanuvõitluse päeva tuleks tähistada kogu Eestis. E. Tarto saatis teele tervitused paljudele ametiisikutele ja organisatsioonidele ning viis koos E. Uudevaldiga Tartu Memento poolt mälestus- ja leinapäeva Emajõe ääres asuva Vabadussõja monumendi jalamile. Tartu Memento liikmed osalesid ka Vastupanuvõitluse päeva tseremoonial Tallinnas ja Paides.





Kose kirik.



Helme kirik purustati II Maailmasõjas.

## Nõukogude võim usukombeid kaotada ei suutnud

1945. a. algul alustas Eestis tööd Usuasjade volinik Rahvakomissaride Nõukogu juures. Tema ülesanne oli usuühingute registreerimine ja nende tegevuse järelevalve. Ringkirjaga märtsi algusest 1945 kohustati kõiki usuühinguid end registreerima. Luteriusu konsistooriumi ringkirjaga saadeti see info edasi kogudustele. Enamikus kogudustes reageeriti sellele väga kiiresti, aprillikuu jooksul toimusid koosolekud, kus vormistati vähemalt 20 liikme allkirjadega avaldused. See toimus niihästi neis kogudustes, mis olid sõjast pääsenud oluliste kahjudeta, aga ka näiteks Helves, kus 1944. a. septembris kahjustatud kirik oli muutunud tundmatuseni. Suur kogudus kasutab siiani endist vennastekoguduse palvemaja. Registreeriti ka kogudused Lüganusel, kus kirik taastati 1950. aastaks, Narvas, kus Aleksandri kiriku kogudus kasutas Joaoru õigeusu kirikut koos selle kogudusega. Koguduste vara oli natsionaliseeritud ja selle kasutamiseks vormistati leping kohaliku täitevkomiteega. Lüganuse kiriku sisemust olid kohalikud võimumehed rüüstanud juba 24. veebruaril 1941, kuna seal lauldi vabariigi aastapäeva õhtul isamaalisi laule.

Vaatame lähemalt minu kodukihelkonna Kose koguduse registreerimiskäiku. 8. aprillil 1945 kogunes 21 koguduse nõukogu liiget, kes otsustasid

Kose koguduse registreerida, valisid juhatuse ning revisjonikomisjoni. Allkirjalehele tuli lisada ka nõukogu liikmete ankeetandmed: perekonna-, ees- ja isanimi, sünniaasta, töökoht, elukoht, kodakondsus, kas kohtulikult karistatud. Valdavalt olid nõukogu liikmed vanemad inimesed, noorim 40-aastane. Eraldi on koostatud kirikuõpetaja registreerimisleht. Kiriku nõukogus olid vanemad inimesed, kuid kirik oli siiski tähtis kõigile. 1946. a. koostasid kõik kogudused 1. ja 2. poolaasta aruanded, millest nähtub, et 1. poolaastal oli kogudusel 7000 liiget (ilmselt kihelkonna valdade elanike üldarv), neist annetajaid 1725. Armulaual käis 575 inimest, ristiti 45 last, laulatati 17 paari, leeris käis 109 noort (poisse ja tüdrukuid võrdselt), maeti 82 inimest. Poole aasta jooksul peeti 33 jumalateenistust. Sõjast laastatud, kuid liikmete järgi sama suures Lüganuse ja Helme koguduses olid arvud samas suurusjärgus, leerilapsi ja annetajaid isegi märksa enam. Kahjuks on sellised andmed vaid 1946. a. kohta, hilisemast on vaid koondid.

Usuasjade voliniku üldasjaajamise toimikuid anti esmakordselt arhiivi 1971. a. (ERA.R-1989). 2014.a. andis Siseministeerium üle hilisemat üldasjaajamist, samuti koguduste järelevalve- ja kirikuõpetajate ning preestrite registreerimistoimikuid. See huvitav

aines alles ootab uurijaid. Nimistu järgi oli registreeritud kogudusi: luteriusu kogudusi 187, lahkusulisi 212 (baptistid, adventistid, metodistid, vennastekogudus), õigeusu kogudusi koos vanausulistega 151, rooma-katoliku kogudusi 4, juudi kogudusi 1. Alates 1985., aga eriti alates 1989. a. lisandus üksikuid uuemad usuvoole (Elu Sõna, nelipühilased jt), 1989. a. ka esimene islami kogudus.

Nagu märgitud, see huvitav aines alles ootab kasutajaid. Ometi on ka siin avaldatud killukesest näha, et usk oli endiselt olulisel kohal. Mitu tuhat inimest julges anda allkirja koguduse tegevuse jätkamiseks, ka usukombeid täideti endiselt. 109 noort käis Kose koguduses 1946. a. suvel leeris. Arvatavasti oli nende hulgas ka mõni komnoor. Kose kihelkonnas oli komsomoliorganisatsioon Ravila ja Kuivajõe vallas. Otseseid teateid komnoorte „personaalküsimuste“ kohta ainult leeriskäimise või laulatuse pärast pole. Kuid 1946. a. heideti organisatsioonist välja Ellen Randma, kelle süü oli kolmekordne. Esiteks käis ta komnoorena leeris, teiseks ei olnud ta lihtliige, vaid Kehtna valla komsomolisekretär ja kolmandaks jättis ta leeri pärast minemata ELKNÜ Keskkomitees toimunud seminarile.

*Liivi Uuet  
Riigiarhiivi arhiivaar*



Näituse “Kadunud eneseteadvus” avamine 5. oktoobril.

## Okupatsioonide muuseumis sai näha üle maailma tuntust kogunud näitust

Oktoobris sai Okupatsioonide muuseumis külastada Argentiina kunstniku klaasist näitust “Kadunud eneseteadvus”, mis on kogunud tuntust mitmel pool maailmas.

Klaasikunstnik Silvia Levensoni näitus kõneleb sadadest Argentiina lastest, kes 1976. aasta sõjalise riigipöörde käigus kaotasid oma vanemad ja identiteedi. Võimule tulnud sõjalise režiimi tegevus nõudis palju inimelusid ja tõi kaasa inimõiguste rikkumise. Rasedaid naisi hoiti vangistuses, kuni nende lapsed olid ilma valgust näinud ning seejärel anti vastsündinud lapsed seadusevastaselt adopteerimiseks.

Varem on näitus olnud avatud Washingtonis, Barcelonas, Pariisis ja Riias. 2016. aastal saab näitust näha veel Itaalias ja uuesti USA-s. Eestisse jõudis näitus Argentiina Suursaatkonna vahendusel.

Lastele pühendatud näitusega seoses korraldas muuseum koostöös Lapse Huvikaitse Kojaga sündmuste sarja “Nähtamatud lapsed: kuidas märgata”.

Näituse ja sarja avas 5. oktoobril Eesti lastele pühendatud arutelu-seminar. Täna sunnivad paljusid emasid-isasid Eestist lahkuma paremad võimalused sealpool piiri, mis jätaavad nii mõnegi lapse koduta. Seminaril võeti paus, et mõelda nende Eesti laste peale, kes on sunnitud igapäevast iseseisvalt hakkama saama samal ajal, kui nende vanemad välismaal töötavad.

Seminaril kuulutati välja ka loomekonkurss teemal “Mis teeb kodu koduks”. Konkursile on oodatud laste tehtud fotod või joonistused, mis väljendavad kodu olemust lapse silmade, tunnete ja mõtete kaudu. Töid saab konkursile esitada 22. novembrini. Parimatest saabunud töödest sünnib üle-eestiline näitus.

Sündmuste sarjale pani punkti **filmiõhtu** koos näituse tutvustuse ja aruteluga muuseumis 28. oktoobril.



Eesti perede lugusid kommenteerisid Eesti Naisliidu esinaine Siiri Oviir ja Õiguskantsleri kantselei laste õiguste osakonna juhataja Andres Aru. Arutelu modereeris Kristo Elias.

## Muuseumis veel toimumas:

### Avatud on näitused:

“**Keelatud mängud**”, mis on pühendatud rokkmuusikale Nõukogude Eestis. Näitusel saab näha ka samanimelist Heino Maripuu filmi.

“**Salapolitsei jäädvustused Prahast**”, mis paljastab kommunistliku salapolitsei tegevust 1970.-80. aastate Tšehhoslovakkias.

Novembris saab muusika-aastale kohaselt ka Okupatsioonide muuseumis muusikat nautida.

3. novembril toimub Insomnia kvarteti kontsert, mille juhatab sisse Mihhail Lotman koos ajaloolase Toomas Hiioga.

Tegemist on teise kontserdiga sarjast “**Muusika ja aja lood**”, mida muuseum korraldab koostöös Eesti Kontserdiga. Vaheldusrikka esinejate ja heliteoste valikuga sari pakub muusikaelamusi igale maitsele, “kommenteerib” muuseumi näitusi ja kalendritähtpäevi. Iga kontserdi juhatab sisse Mihhail Lotman, kelle vestluskaaslasteks on tuntud ajaloolane või ühiskonnategelane.

26. novembril toimub Otsa kooli muuseumimuusika kontsert. Esinevad klassika- ja rütmimuusika suuna solistid ja ansamblid.

Lähem info muuseumi koduleheküljelt  
[www.okupatsioon.ee](http://www.okupatsioon.ee).

# Rännakuid ja leide AISis



Ülo Ojatalu

Arvan, et hetkest, mil esmakordselt sisenin arvuti abil, Interneti kaudu infosüsteemi, mis avaneb Rahvusarhiivi koduleheküljel (natuke naljakas nii suurt teabemahtu, mis hõlmab kogu Rahvusarhiivi säilikut nimekirja, nimetada leheküljeks), on praeguseks kogunenud juba kümme-kond aastat. Selle ajaga on AIS mu arvutipildil olnud peaaegu alati tagasihoidliku, kuid tähendusriika pealkirja „Lemmikud“ all: see tähendab, ressurside hulgas, mida kõige sagedamini kasutan.

Alustasin vajadusest kontrollida toimikute venekeelsetest tagasi eestikeelseteks toodud perekonnanimesid. Nimelt olin avastanud üsna pea, et Eesti Vabariigis oli suur hulk talunikke, aga ka käsitöölisi, rääkimata ärimeestest, kes võtnud pankadest laenu. Ja kes veel pidid olema huvitatud oma klientide nime täpsest kirjapanekust kui mitte pangad!

Selleks ajaks oli Eesti Represseeritute Registri Büroos selgeks saanud, et absoluutselt täpseid ajalooallikaid pole olemaski. Näiteks sattusid mulle ette ühe vangistatu 3 perekonnaseisu dokumenti, kõigis perekonnanimi pisut isemoodi. Missugust õigeks pidada? Kõige viimase daatumiga? Mõne aja pärast jõudsin järeldusele, et sõltumata pangast võib iga nime kohta õigem variant olla just see, mis on kirjas laenutoimikus. Aga muidugi, ega iga vaba inimene polnud ka tollal laenu taotlenud või saanud. Sel juhul jäid kehtima lihtsustatud talitusviisid: kui uurimistoimikus on eestiaege isiku-dokument, siis lugeda õigeks seal kasutatud nimevorm. Kui on kasutada vähemalt 3 nimevarianti, siis lugeda õigeks 2 kokkulangevat. Kui uurimistoimikus on eestikeelsed allkirjad, siis peaks ju õige olema isiku enda kirjaviis.

Mõni aeg hiljem tekitas küsimusi mõõdamines märgatud asjaolu, et osal komparteeisse astunute toimikutel on 75 aastaks juurdepääsu sulgemise (salastuse) märkus. Samal ajal aga ei nende partei- või ka nomenklatuuritoimikul läbi mitme maakonna- või linnakomitee juurdepääs piiratud pole. Milles asi? Olgu see nagu ristsõnamõistatuse olulise rea vastus – ega palju vastusevariante olla ei saa. Et – jälle juhuslikult – sattusin ühe kunagise „väikse ülemuse“ kolmele

komparteeitoimikule, siis tuli meelde, et see mees tabati paaril korral võõrastes kabinetides sahtleid sorimas.

Eksiarvamuste vältimiseks täpsustan väikese hilinemisega, et ma ei loe AISis säilikuid /toimikuid, olgu mistahes sisuga. Kuid tegemist pole ilukirjandusega, kus teose pealkiri võib olla äärmiselt avara kujundlikkusega, nagu näiteks Marie Underi luulekogu „Ääremail“, aga ka nii konkreetne nagu Thomas Manni „Lotte Weimaris“. Arhiivisäilikud kajastavad ka pealkirjas enamasti toimunu faktooloogilist sisu. Näiteks isiku nime, hävituspataljoni numbrit, maakonna nime ja mõnikord ka isiku sünniaastat. Isiku hariduse, elukutse, saatuse (hukkamise või langemise) ja muid fakte võib, aga ei pruugi leiduda teistes säilikutel. Kaugeltki alati aga neid ei leidu või ei ole võimalik ilma säilikutel lugemata seostada just seekord otsitava isikuga. Ka siis mitte, kui tegemist on suhteliselt haruldase pere- või isegi eesnimega. Sest mis oleks kinnituseks, et pole olnud ka teist samade esianametega isikut, ainult et tema kohta on arhiivis harvaesinev, aga siiski eksliku nimevormiga säilik või isegi mitu õigete andmetega, aga paraku veel mitte AISis digitaliseeritud?

Sellest järeldub, et Eesti arhiivides, rääkimata asjassepuutuvatest Vene Föderatsiooni arhiividest, pole kaugelt-kaugeltki veel kõik oluline, mis puutub N Liidu võimude repressioonidesse, läbi uuritud. Minu eas on mu töö tehtud, iga kriipsuke senisest rohkem on õnneasi. Aga ega siis ühe põlvkonna lahkumisega elu täielikult muutis. Sellepärast (olgu, et teadmata, mis on töös praegustel ajaloodissertantidel), panen siin kirja mõned minu jaoks tärganud küsimused.

On hakanud silma, et aastail 1989-1991 sai hulk korpusepoisse ja nende pereliikmeid käia välismaal. Üks põhjus just nende lahendamaks liikumiseks oli kindlasti see, et neid peeti usaldatavamateks kui represseeritud ja nende järglasi (kellest küll ka paljudel õnnestus peale Eestimaa ja idapoolsete alade näha läänepoolseidki maid). Ent kas polnud mõnelgi esimestest kartust, et jälle algab üks suur peldiku taha viimine ja kuulide jagamine? Senine võim ragises ju kõikidest liitekohtadest, sellest varingust võis tunduda vajalik pääseda.

Teisalt, 1944. aastal Läände läinud põlvkond oli aktiivsest ühiskondlikust tegevusest lahkumas oma ea tõttu. Suurriigi, naabri edasine areng oli veel homimikuudus, aga küllap ka seda kavandati, ka selleks oli vaja igasuguseid inimesi. Mida suurem parv, seda suurem arv isen-



deid võib püüetest pääseda.

Aga peale nii intrigeerivate teemade on asjalikumaidki. Suurel hulgal vangistatuil pole toimikus kirjas ei karistuspaika (laagrit), ei surmakohta. Neid andmeid on sageli järglastel, on mälestustes, mis arhiivides, muuseumides, pensioniametis; neid on küllap mõnigi kord võimalik saada ka Vene Föderatsiooni administratiivüksuste, näiteks Komi Autonoomse Vabariigi või Kasahhi Vabariigi asutuste käest.

Ajaloolastele, kui mu kirjutis neile kätte peaks puutama, aga ka üks keerulisemaid teemasid. On selgunud, et osa Eesti korpusest juba 1945. a. demobiliseeritud nooremohvitseridest saadeti valdadesse KGB agentideks. Kindlasti oli osa neist sel töökohal üsnagi tagasihoidlikud, aga tõeline uurimus oleks vajalik.

Allikaid peaks leiduma nii Eestis kui ka Soomes teema „Eestlased Talvesõjas Nõukogude luurajatena“ käsitluseks. Võib-olla on aga seda juba asjalikult – kas just ammendavalt, kui Venemaa arhiivid vist veel kinni – tehtudki, ainult et mina pole uurimuse lugemiseni jõudnud.

Olen viimastel aastatel püüdnud lugeda võimalikult palju mälestusi. Kuid hiljuti, püüdes vaadata raamatukogude registrist, mis mul veel lugemata, leidsin, et seda on peaaegu sama palju kui mul loetud. Üks viimaseid ilukirjanduslikke teoseid oli aga Raimond Kaugveri „Postuumselt rehabiliteeritud“, mis autori sõnul kirja pandud juba 1967, ilmunud aga alles 1990. Kellele teeb aga muret, mida leida järgmiseks laenutusraamatuks, soovitan otsida just seda. Tollal laagrist tagasitulnute kohanemisküsimusi ei ole just kuigi palju kirjeldatud, selles teoses on need peaaegu dokumentaalselt kokku võetud. Ja täna neid asju lugedes saab veel kord hästi selgeks, kui palju on ühiskond muutunud möödunud aastakümnete jooksul ning missuguses valdkonnas need muutused väikseimad – näiteks alkoholi tarvitamises. Kuid loomulikult ei ole nende mõne lausega romaan ümber jutustatud.

Kes aga pisutki arvutit oma tööriistaks peab, kes tahab lugeda mitte ainult ajaviiteks, võtke kasutusse ESTER – raamatukogude infosüsteem. Sellest edasi on AISini vaid samm.

# Eesti Noorte Malev

Asutatud Tartus Toomemäel  
12. märtsil 1956. aastal

1955.–1956. aastaks oli relvastatud vabadusvõitlus okupeeritud ja annekteeritud Eestis end ammendanud. Koolinoored jätkasid võitlust, nüüd juba omapäi. Grupp Tartu III Keskkooli õpilasi asutasid Tartus Toomemäel 12. märtsil 1956. aastal pörandaaluse noorteorganisatsiooni Eesti Noorte Malev. Me leidsime, et tuleb jätkata võitlust Eesti eest ja võõrvõimu vastu. Meie lõppeesmärgiks oli Eesti Vabariigi taastamine. Organisatsioonil oli põhikiri, programm ja vandetöötus. Ettevalmistamisel oli ajakirja „Saagem vabaks“ esimene number. Maleva esimeheks oli märtsist septembrini Jaan Isotamm, septembrist detsembrini Enn Tarto. Jaan Isotamm kirjutas EMMi põhikirja, Enn Tarto programmi. Malevas oli asutamise hetkest kaheksa liiget.

Eesti Noorte Malev tegutses rahulikult, koguti ja levitati keelatud raamatuid, tehti vastupropagandat noorkommunistidele jne. Kuulsime välisraadio vahendusel 1956. aasta öösel, et Ungaris on alanud ülestõus. Hakkasime kohe arutama, kuidas madjareid abistada. Esimene muretsemise ühe registreerimata kirjutusmasina. Trükkisime 300 lendlehte ülestõusu toetuseks ja levitasime neid Tartus ööl vastu 4. novembrit. Kaks meist, Jaan Isotamm ja Voldemar Kohv, kirjutasid veel käsitsi trükitähtedega 50 lendlehte, mistõttu ülelinnaline käekirjaekspertiis lehtede autorid teada sai.

4. novembri 1956. aasta varahommikul sisenes Budapesti tuhat Nõukogude Liidu tanki ning ülestõus uputati verre. 1956. aasta novembri keskel saabus Tartu III Keskkooli propagandist Moskvast. Kooli direktor ja Moskvast tulnud mees nõudsid, et õpilaste üldkoosolek peab Ungari patriooidid avalikult hukka mõistma. Mina ja mu sõbrad polnud sellega nõus. Me hakkasime vilistama ja jalgadega trampima, paljud kaasõpilased toetasid meid. Ränga vene aktsendiga rääkiv propagandist ning direktor lahkusid saalist.

25. detsembril 1956. aastal arreteeriti mind teel kooli, Tartus Puiestee tänaval Peetri kiriku ees. Arreteerimist juhatas Randar Hiir, kirjanik Erni Hiire poeg, hilisem tähtis VEKSA tegelane.

12. ja 13. märtsil 1957. aastal peetud kinnisel kohtuistungil mõistis Eesti NSV Ülemkohus meile, 1938. ja 1939. aastal sündinud koolinoortele nõukogudevastase propaganda ja agitatsiooni ning nõukogudevastasesse organisat-



Artikli autor 12. märtsil 2015 koos korporatsioon Fraternalitas Livienensis liikmetega.

siooni kuulumise süüdistusel järgnevad karistused: Jaak Isotamm seitse, Voldemar Kohv kuus, Enn Tarto viis, Jüri Rebane ja Lembit Soosaar neli ning Jüri Lõhmus ja Tõnis Raudsepp kolm aastat vabadusekaotust. Enn-Kaupo Laanearule mõisteti algul kaks aastat vabadusekaotust, pärast umbes ühe aasta äraistumist lisati karistusele veel viis aastat.

12. märtsil 2015. aastal olin külaliseks korporatsioon Fraternalitas Livienensisel Tartus Jakobi tn 52. Samas hoones asunud Tartu III Keskkooli ühiselamus olin õppeaastatel 1953/1954, 1954/1955 ja 1955/1956. Õppeaastaks 1956/1957 viidi Tartu III Keskkooli ühiselamu Tiigi tänavasse. Just Jakobi 52 ühiselamus küpses ühel osal õpilastest idee, et on vaja salajast Eesti eest võitlevat noorteorganisatsiooni.

Nn Hruštšovi sula ajal lakkas massiterror, muutudes valikuliseks terroriks. Kommunistide valed jätkusid. Okupantide kohalikud võimud olid saanud Moskvast uue ülesande – muuta okupeeritud Eesti rahvastiku etnilist koosseisu eestlaste kahjuks. Seda kohalikud kommunistid ka tegid. Pärast Eesti Vabariigi osade liitmist Leningradi ja Pihkva oblastiga 1945. aastal moodustasid eestlased umbes 95% järelejäänud Eesti rahvastikust. 1991. augustiks moodustasid eestlased aga kõigest 61% ENSV elanikkonnast.

Nendest ja veel paljudest probleemidest ning sündmustest seoses Eesti Noorte Maleva liikmetega kõnelesin ma 28. jaanuaril 1918 Tartus asutatud ja 3. märtsil 1989 taasasutatud korporatsioon Fraternalitas Livienensis liikmetele. Samuti rääkisin neile Jakobi 52 hoones 1950ndatel toimunud sündmustest. Mulle oli suureks abiks EELK Peetri koguduse õpetaja Ants Tooming, kes on samuti frater livienensis.

Loodan, et meenutasime väarikalt Eesti Noorte Maleva asutamist 59 aastat tagasi. Me mäletasime, mälestasime ning leinasime meie keskel lahkunud Eesti Noorte Maleva liikmeid Jaan Isotamme, Voldemar Kohvi, Lembit Soosaart, Tõnis Raudseppa, Jüri Lõhmust ja Enn-Kaupo Laanearu.

Eesti Noorte Maleva kaheksast liikmest on elus Jüri Rebane, kes elab Tallinnas, ning Enn Tarto, kes elab Tartus. Tunnistajana elab Tartus ka Jaan Isotamme vend Ain, kes viibis 14-aastase õpilasena Tartus Aia tänavas KGB tolleaegses majas 25. ja 26. detsembril 1956. aastal kaks ööpäeva.

Aidaku meid Jumal!

*Tänu ja lugupidamisega  
Enn Tarto  
Tartus maikuu 2015*

Kõige pikemale ajaproovile pidas vastu järgmine lendleht, mida levitati aasta pärast Tartus uuesti, kui meie olime juba Mordva vangilaagris.

*Maha kommunistlikud Vene diktaatorid!*

*Eesti vennad ja õed!*

*Vabadustund on lähenemas!  
Seda tõendavad sündmused Lääne-Euroopas. Tõendame ka meie tibladele, et veel ei ole Eesti mehe-meel surnud! Las Sarmaatia mõrtsukad näevad, kuis luukas õlut teeb!*

*Soovime kommudele palju õnne „toobripühadeks“ ja kiiremat kolimist „Suurele Kodumaale“!*

*Elagu vaba Eesti!*

*Tuletage meelde ka Siberis vaevlevaid vendi.*

# Kumna teeristis mälestati hukkunuid

Tänavu möödus Keila ümbruses 1944. aastal peetud lahingutest 71 aastat.

Traditsiooniliselt koguneti 26. septembril Kumna teeristi paigaldatud mälestuskivi juurde. Seejärel toimus Harjumaa muuseumis Eesti Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi konverents.

*Heidi Ivask  
Memento Harjumaa Ühendus*



Fotod: erakogu

## LUULETUS

### Isamaale

*Juhan Liiv  
1906*

*Ma tean, liig selgesti tean,  
mis oled sa, mu isamaa!  
Seda tunda sain uneta öödel  
ja kõigil mu vaevastel töödel –  
võin julgesti ütelda:*

*Sa oled seesama elu,  
mis sinult pärinud ma;  
sa oled seesama elu,  
sa oled seesama valu,  
mis minult saad tagasi sa.*

*See valu, mis sinul on püha,  
on minule püha ka:  
ma pärinud seda su käest  
mu nõrkusest ja mu väest,  
mu valude isamaa!*

*Ja sinu häda minu häda,  
ja sinu õnn minu õnn ka,  
ja sinu vaesus ja rikkus  
ja sinu eluea pikkus  
on minugi, isamaa!*

## IN MEMORIAM



Memento Harjumaa Ühendus  
mälestab oma juhatuse liiget,  
tegasat mementolast  
aastast 1990

**Ann Eskel-Ustavit**  
(sünd. Kuuskor)

31.10. 1956 – 01.07.2015

## UUSI RAAMATUID

## Suvesõda Harjumaal 1941

1941. aasta Suvesõja tunnustatud uurija professor Herbert Lindmäel on trüki- valmis saanud raamat “Suvesõda Harjumaal 1941”. See on autorilt üheksas raamat sellel teemal ning võiks olla nagu kokkuvõtte relvastatud ülestõusust, mis haaras eranditult kõiki maakondi Eestis. Pärast 14. juunil 1941 toimunud jõhkrat ja massilist küüditamist Venemaale puhkes relvituks tehtud rahva spontaanne vastuhakk nõukogude okupatsioonivõimule. Kogu maad hõlmanud vastupanuvõitlus on parimaks tõendiks sellest, et eesti rahvas ei olnud mingil moel soovinud 1940. aastal vabatahtlikult ühineda terroristliku Nõukogude riigiga.

Rohkete faktide esitamisega ning paljude algallikate (üle 700) läbitöötamisega annab autor usaldusväärse ning tõese ülevaate toimunud võitlustest Eesti iseseisvuse taastamiseks. Harjumaa ja Tallinn olid viimasteks piirkondadeks mandril, kust okupandid minema kihutati. Ja seepärast olid siinsed inimkaotused eriti suured.

H. Lindmäe esitab valdade ja linnade kaupa väga täpsed andmed Eesti kodanike saatusest ja selle tulemusest võib juhtuda, et esmakordselt just sellest raamatust saadakse teada oma lähedaste täpselt fikseeritud saatus. Põhjalik ülevaade kommunistide sõjakuritegudest saab kulminatsiooni Pirita-Kose massimõrva täpse kirjeldamisega. Punalaevastiku kaotusterohke ja häbiväärne põgenemine Tallinnast 28. augustil 1941 sümboliseerib nn võitmatu Punaarmee tegelikku võitlusvõimet.

Sõjaraamat on ühtlasi suurepärase teatmeteos Harju maakonnast läbi sajandite muinasajast alates. Autor on oskuslikult suutnud kirja panna tähtsamad ajaloolised sündmused nagu Jüriöö ülestõus ning andnud põhjaliku ülevaate väljapaistvatest inimestest, kes olid siit pärit või seotud Harjumaaga.

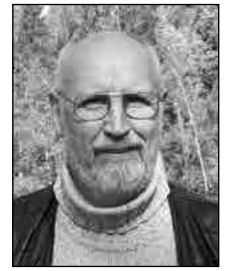
Raamatu viimases osas: “Aeg sangarid kõik unustab...” annab kriminalistika professor H. Lindmäe meie lähiajaloo kõige enam vaidlusi tekitanud eestlaste vastupanuvõitlusele 1944. aasta kaitselahingute ajal täpse ning väärrika hinnangu. Teadlase ja kodanikuna toob ta esile meie rahvale olulise ajaloolise tõe, millest praegu vabas Eestis paljud ikka veel ei julge rääkida. Soovitan kõigile Eesti patriootidele tutvuda H. Lindmäe järjekordse sõjaraamatuga. Faktidele toetuv tõepärane lugu võitlusest Eesti eest annab põhjust tunda uhkust meie sangarite tegude üle.



Peep Varju,  
Memento Tallinna Ühendus

## TOIMETAJA VEERG

REIN PURJE

Memento Teataja  
toimetaja

## Head Memento Teataja lugejad!

Kui 2013. aasta juunikuus oli meid, “pa-beritega” represseeritud 11052, siis 17. oktoobri 2015 seisuga on Sotsiaalametis arvel 10473 inimest.

Paistab, et hakkavad puhuma muudatuste tuuled. Vahepeal oma tegevuses vaheaega pidanud “Asjatundjate komisjon õigusvastaselt represseeritud isikute sotsiaalsete tagatiste küsimuse läbitöötamiseks” asus uuesti töösse, sedapuhku tegutseb komisjon justiitsministeeriumi juures. 1. sept. jõustunud Vabariigi Valitsuse korraldusega kuuluvad komisjoni Endiste Poliitvangide Loode-Eesti Ühingu esimees, Sihtasutuse Eesti Mälu Instituut juhataja liige, Noorsootöö keskuse isamaalise kasvatuse projekti juht, Eesti Vabadusvõitlejate Liidu esindaja, Sotsiaalministeeriumi sotsiaalala asekanter, Eesti Memento Liidu esindaja, Murtud Rukkilille Ühingu juhataja esimees, Rahandusministeeriumi esindaja, Eesti Represseeritud Registri Büroo juhataja, Sihtasutuse Unitas tegevjuht ja Sihtasutuse Eesti Välispoliitika Instituut juhataja esimees. Komisjoni ülesandeks on seatud: 1) analüüsida poliitilistel põhjustel represseeritud isikute õiguslikku ja sotsiaalset seisundit; 2) teha ettepanekuid asjakohaste õigusaktide ettevalmistamiseks; 3) korraldada koostööd valitsus- ja kohalike omavalitsuste asutustega, ühiskondlike organisatsioonide ja MTÜ-dega. Komisjonil on õigus moodustada töörühmi ja ekspertkomisjone ning kaasata ministeeriumide jt riigiasutuste spetsialiste. Oodatakse represseeritud ettepanekuid.

Esimesel nn Asjatundjate komisjoni koosolekul oli juttu ka okupatsiooniohvrite memoriaalist. Käesoleva aasta algul määras valitsus memoriaali asukohaks Maarjamäe. Memoriaaliga tegelemine antakse AS Rügi Kinnisvara hooleks. Moodustatakse komisjon ja astutakse järjepanu kõik vajalikud sammud alates planeerimisest eeltöödest, arhitektuurilise lahenduse ja kunstilise kujunduse uue konkursi korraldamisest kuni elluviimiseni, et 2018. juubeliaastaks memoriaal mälestustseremooniade jaoks valmis oleks.

Usun, et meie, mementolased, tuleme ikka igal suvel kokku ka Eestimaa keskele Pilistveresse. Et kuulata ja rääkida, näha saatusekaaslast. Need tunded, mis Pilistveres tekivad, on erilised. See mälestuspaik on sündinud rahva omast tahtest ja kätejõul, sel kohal on juba oma ajalugu. Pilistvere lihtsus läheb südamesse. Tuleks vaid leida jõudu ja vahendeid, et kogu kompleksi lõpule viimisel ja hooldamisel abiks olla. Üksnes tänumeelest Pilistvere Andrease koguduse tööka rahva vastu ei piisa. Aga muidugi, vajalik on ka Tallinnas selline uhkem memoriaal, kuigi üks rohkem külaliste-huviliste näitamiseks, aga ka seepärast, et ega kõrgemal seisjal tähtpäevadel pealinnast Pilistveresse väga hulgaliselt kohale ei jõuagi. Siinkohal tänu neile, kes tulnud on. Me hindame seda, et meid ei unustata.

Tervist ja jaksu, kallid kaasteelised!

# Viljandi mementolaste reis Narva

Viljandi Memento on tava igal suvel korraldada oma liikmetele päevane bussireis tutvumaks Eesti eri paikadega. 26. augustil viis Heiki Reisi buss viljandimaalased Ida-Virumaale.

Narvas võttis viljandlasi vastu Õigusvastaselt Represseeritute Narva Koondise esimees Rein Steinfeld, kes pakkus meile mitmekesise ekskursioonikava. Hermanni kindluses asuvas muuseumis on põhjalikud väljapanekud kindluse ja linna ajaloost, mis giidide juhatusel kuulajaile mõistevaks sai. Ülevalt vaatetornist said uudistajad heita pilgu Narva jõe, sillale ja teisel kaldal asuvale Jaanilinnale ehk Ivangorodile.

Tänavu juunis avati Narva kalda-promenaadil nn. Rootsi terrassil lõvide perekonna skulptuurid. Vandalismikindlastest lõvikujudest on lühikesel ajaga kujunenud lastele mõnus mängupaik ja kõigile pildistamisobjekt. Eriline fotograafide lemmik tundus oma peret jälgiv isalõvi. Kogu kalda-promenaadi ehitus kestis üheksa aastat ja maksis üle 5,2 miljoni euro.

Lühikesel linnaringsoidul tehti meenutuspeatus represseritute mälestusmärgi juures ja Narva sadamas. Vanas raekojas tutvustas Fjodor Šantsõn omavalmistatud vana Narva linna maketti. Tema põhjalikud selgitused



Foto: Heino Laiapea

maketi kohta, mis on valminud täpselt 100 korda vähendatud kujul kõigist olnud majadest ja kirikutest, vajanuks tutvumiseks rohkemgi aega.

Tartu ülikooli Narva kolledži hoonel kõrval seisev räsitud raekoda aga ootab remonti. Külalistele jäi Narvast ka kurvastavaid pilte tühelt seisvast Kreenholmi manufaktuuri piirkonnast ja Narva Aleksandri kirikust.

Sinimägede lahingu paigas Grenaderimäel asuva Sinimägede memoriaali juures oli paljudel meenutada oma lähedaste lugusid ja legende sellest lahingust.

Reis oli meeldejääv.

Heino Laiapea

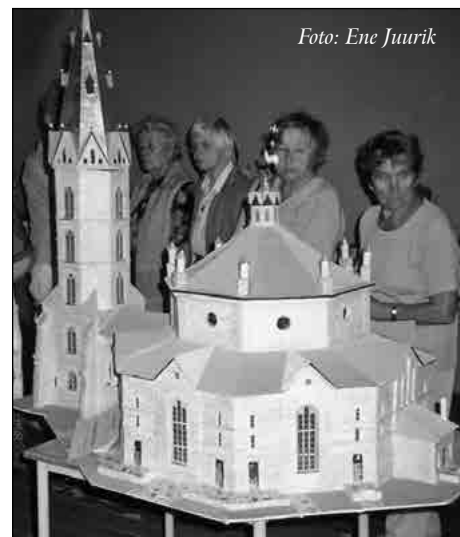


Foto: Ene Juurik

## Jõgevamaa Vabadusvõitlejate Ühenduse 20. aastapäev ja MTÜ Jõgevamaa Represseeritute 25. aastapäev Põltsamaal 20. augustil 2015. a.

20. augustil toimus Põltsamaal kokkutulek, millega tähistati Jõgevamaa vabadusvõitlejate 20 aastat ja represseritute 25 aastat kestnud tegevust.

Päeva moderaatoriks oli Peeter Aruoja. Kokkutulekust osavõtjad kogunesid Põltsamaa Vabadussamba juurde, kus pandi pärgi ja võeti sõna. Avasõnad ja tervituse kokkutulekust osavõtjatele ütles Jõgevamaa VV Ühenduse esimees Arnold Kull. Sõna võtsid Jõgeva maavanem Viktor Svjatõšev, Põltsamaa linnapea Jaan Aiaots, riigikogu liige Aivar Kokk jt. Avati ja pühitseti vabadusvõitlejate mälestuskivi 2014. a. istutatud tamme juures. Seejärel siirduti küüditatute mälestuskivi juurde, kus süüdati küünlad ja asetati lilli. Meenutuskõnega esines MTÜ Jõgevamaa Represseeritute poolt Ants Mägi. Küüditatute kivi juurest suunduti ühises rongkäigus Põltsamaa kirikusse. Kirikus oli jumalateenistus, kokkutuleku õnnistamine ja kommunistlike kuritegude ohvrite mälestamine. Pidulik lõunasöök ja meeleolukas kontsert Margus Tõldsepa eestvedamisel toimus restoranis Konvent. Üritusest osavõtjad võisid tõdeda, et neid ei ole unustatud. Kogu ette-



Foto: Jõgevamaa Memento

võtmist soosis ilus ilm, mis tegi meele rõõmsaks ja tuju heaks. Täname kõiki, kes selle ürituse kordaminekule oma õla alla panid.

MTÜ Jõgevamaa Represseeritud



# Palju õnne, 100-aastased mementolased Selma Ralja ja Elma Joosepson

Viljandi Memento Ühendus ja Eesti Memento Liit õnnitlevad auväärset 100-aastast juubilari pr. Selma Raljat!

Oma Siberi-aastatest jutustas Selma Ralja Sakala ajakirjanikule järgmist: 1949. aastal küüditati ta Siberisse. Mehe pärast, kes oli olnud Omakaitstes ja selleks ajaks juba mõni aasta vangilaagris. Kolm väikest last kaasas, algaski märtsi lõpul viimases loomavagunis sõit Irkutskisse. Siberis sai temast lambakarjus ja talvel tuli loomi süüta. Elu oli seal selline, et hea, kui hing sisse jäi. Vene rahvas oli külas aga tore, pere sai vasika ja lastele oli piim omast käest võtta. Neli inimest, see polnud naljaasi. Esialgu õnnestus neil mõni asigi maha müüa ja saadud raha eest jahu osta. Siis, kui juba sai, tegid kartuleidki maha, maa oli seal kangesti hea. Lapsed läksid kohe sügisel kooli, õpetajad hoidsid neid, teised koolipoisid aga algul kiusasid Antsu. Pärast said sõbraks ja kõik oli hästi. Tütrest Maimust sai pärast keskkooli õpetaja. Kohalikud naised olid öelnud, et see eesti naine on nõid, sellepärast tema tütar välja valitigi, meenutas Selma. Vahepeal oli mees vangist välja saanud ja pere juurde Siberisse tulnud. 1957. aastal sai Selma koju, õpetajast tütar Maimu aga oli abiellunud ja jäigi Siberisse elama. Nüüd käivad tema pojad Venemaalt vanaemal külas. Ikka Mustlas, kus on olnud Selma kodu kogu pika elu, kui kaheksa Siberi-aastat välja arvata.



Alutaguse Memento ja Eesti Memento Liit õnnitlevad auväärset 100-aastast juubilari pr. Elma Joosepsoni!

Mäetaguse vallast Virumaalt pärit 8-liikmelise pere liige on hämmastav näide eestluse elujõust.

14. juunil 1941 küüditati ta Siberisse Vasjugani soodesse Medvedka (Medveži Tšvor) näljakülasse, kus hukkus 49 inimest 92-st. Lapseootel emana mõisteti talle 1947. aastal 10 aastast vangistust selle eest, et ta võttis mehe süü väidetava viljavarguse eest enda peale. Ta lootis leida inimlikkust kommunistlikus terroririigis !?

Elma kõik neli last jäid Siberis ellu tänu vanaemale Anni Joosepsonile, kes kasvas neid ema vangis viibimise aastail. Ning vanaema oskas kolm last Eestisse toimetada veel enne, kui algas nn vabastamise aeg pärast Stalini surma.

Fotol koos Siberis 1948. aastal sündinud tütre Pillega.



Fotod: erakogu

## Mälestuste kogumine teemal “Siberist tagasi koju”

Kokku saabus konkurssile 44 tööd, kusjuures auhinnatud tööd tulid üle Eesti erinevatest kohtadest. Oli nii juba varasematest konkurssidest tuttavaid kui ka uusi osavõtjaid. Miks laekus töid oodatust vähem – ehk oli teema veidi keerulisem, või siis kaanes selliseid momente, mida ei tahetagi meenutada, võib-olla aga arvati, et sellest lihtsalt pole midagi huvitavat kirjutada.

Žürii liikme Peep Varju sõnul on aga hea teada, et lugude hulgas on esindatud väga erinevad emotsioonid, raskused ja ka lihtsus. Lood kogumina annavad hea ülevaate toimunust. Selge on see, et neist tuleb väga omanäoline raamat. Esialgu on raamatu esitlus kavandatud **26. novembriks**. Jääme seda ootama.

Vanuseklasside järgi jagunesid tööd järgmiselt:

7.-9. klassi õpilased - 15 tööd

10.-12. klassi õpilased - 20 tööd

üldklass (täiskasvanud) - 9 tööd

Konkursi võitjaks osutusid žürii (Kersti Kivirüüt Haridusministeeriumist, Anu Korb Eesti Kirjandusmuuseumist, Ilmo Au Siseministeeriumist, Peep Varju ERAF-st, Rein Purje Eesti Memento Liidust) väga suures osas katuvate hinnangute põhjal:

**7.-9. klass**

I koht - **Anett Altmäe**, juhendaja Evelin Tiiter, Kadrina Keskkool

II koht - **Georg Henry Romanov**, juhendaja Agnes Leemet, Pärnu Mai Kool

III koht - **Anne-Marie Kellner**, juhendaja Silva Kärner, Järva-Jaani Gümnaasium

ERIAUHIND - kõige noorem kir-

jutaja (5. klass) Kadi Kruusmann, juhendaja Elve Tamvere, Pärnu-Jaagupi Gümnaasium

**10-12 klass**

I koht - **Agnessa Torop**, juhendaja Viivi Rohtla, Lähte Gümnaasium

II koht - **Anna-Lisette Kukkk**, juhendajad Lembit Kukkk ja Viivi Rohtla, Lähte Gümnaasium

III koht - **Triinu Triibmann**, juhendaja Anu Kell, Gustav Adolphi Gümnaasium

ERIAUHIND - **Kristel Tallo**, juhendaja Helle Berg, Kilingi-Nõmme Gümnaasium

**üldklass**

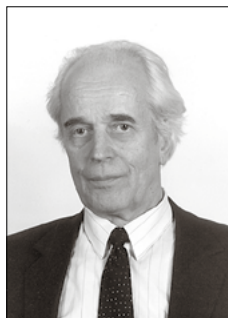
I koht - meenutaja **Enn Tomson**

II koht - meenutaja **Eino Luup**

III koht - meenutaja **Lii Lein**, kirjanija Rita Nurk

# Leo Õispuu 85

Eesti Memento Liidu juhatuse ning Memento Tallinna Ühenduse esimees Leo Õispuu on sündinud Kuressaares 3. augustil 1930. Esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal, 14. juunil 1941 küüditati 7-liikmeline pere – ema, isa ja viis alaealist last – Venemaale. Siberimaa mulda jäid perekonnast lõpuks ema, isa, vanaisa ja vanem vend.



Pärast sõda 1946. aastal põgenes L. Õispuu nagu kümned tema saarlastest saatusekaaslased Kirovi oblasti Nagorski rajoonist kodumaale. Veebruaris 1950 vahistati keskkooliõpilane L. Õispuu koolipingist ja saadeti tapiga läbi vanglate tagasi sundasumisele Nagorski rajooni. Sundasumisel õnnestus L. Õispuul pääseda edasi õppima esmalt Permi põllumajandusinstituuti ja seejärel üle minna Sverdlovski Polütehnilisse Instituuti. Tänu õpingutele instituudis sai võimalikuks pääsemine sundasumisest. 1958. aastal saavutas Leo Õispuu üleviimise Tallinna Polütehnilisse Instituuti, et jätkata õppimist kodumaal. Ta lõpetas TPI mehaanikateaduskonna 1960. aastal. Töötanud aastail 1958-1962 Ilmarise tehases konstruktorina, astus L. Õispuu aspirantuuri ning töötas seejärel teadurina TPI-s. Tehnikakandidaadi väitekirja kaitses ta 1967. aastal. Aastast 1968 töötas L. Õispuu dotsendina TPI soojusenergeetika kateedris.

Represseeritute ühenduse Memento loomise järel lülitus Leo Õispuu aktiivselt töösse Leo Talve juhitud meeskonnas, kes tegeles Eestile okupatsioonidega tekitatud inimkaotuste selgitamisega. Nimetatud töögrupp sai ametlikuks nimeks Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) ja töötab tänase päevani. Alates aastast 1992 on seda bürood juhtinud Leo Õispuu. Enam kui 25 aastat kestnud uurimistöo tulemusena on büroo avaldanud juba 12 mahukat musta nimekirjaraamatut kümnetest tuhandetest Nõukogude okupatsiooni ohvriks langenud Eesti kodanikest. Kokku on neid nimesid kaugelt enam kui 100 000: võitlustes okupantidega langenud, vahistatud, küüditatud, mõrvatud, sundmobiliseerituna ja seejärel sunnitöolistena tööpataljonides hukkunud jt. Eesti rahva jaoks ülimalt vajalikku ERRB uurimistööd on teinud meie saatusekaaslased Memento organisatsioonist eesmärgiga jäädvustada kõigi kannatanute saatused.

Alates 1994. aastast on Leo Õispuu esimehena juhtinud Memento suurimat organisatsiooni – Memento Tallinna Ühendust. Aastail 2005-2007 oli L. Õispuu valitud Eesti Memento Liidu esimeheks. Pärast vaheajaga jätkab ta tänuväärset tööd Memento Liidu juhina.

Teenekat ühiskonnategelast Leo Õispuud on 1998. aastal autasustatud Eesti Punase Risti IV klassi teenetemärgiga.

Soovime 85. juubelisünnipäeva puhul Leo Õispuule jätkuvalt head tervist ning jõudu ja jaksu vastutusriiklaks tööks!

## Memento ühendused õnnitlevad!

### Harjumaa

**90**  
Anton Leitmäe  
**85**

Erika Kuningas  
Margot Laul  
Elvi-Aino Leitmäe

**80**  
Mart Kask  
Inna Soodla

**70**  
Anne Talvar

**60**  
Aleksander Kirsipuu  
Silvia Mitt

### Jõgevamaa

**85**  
Lembit Kirs  
Alma Teppan  
**80**

Ants Kuusik  
Valdek Paas  
Milvi Polli  
Jaan Reim

**75**  
Vitali Krživets  
Leivi Mey  
Luule-Ludmilla  
Porkanen

Maie Pöder  
Aime Treial  
**70**

Sirje Lumiste  
Mare Pallo  
**60**  
Helju Laustam  
Olga Sumnikova  
**55**  
Olga Jürma

### Järvamaa

**90**  
Karl Mandel  
**80**  
Elvi Mägi

### Pärnumaa

**85**  
Lilian Muljar  
Milvi Rõõmussaar  
**80**

Ilme Meriste  
Aili Rein  
Virve Saarts  
Ivo Vagiström  
Õie Veskimäe  
**75**

Marta-Mare  
Jakobsoo  
Maret Kukk  
Silvi Murd

Jüri Murru  
Helmi Poltov  
Hilje Vanatoo

### Rakvere

**95**  
Erna Raidma  
**90**  
Valli Kalev  
Kunilde Leppasaar  
Ruuben Lambur

**85**  
Evi Vogt

**80**  
Hans Õunas  
Heilja Borozdina  
Vilma Orupöld  
**75**

Jüri Ager  
Taivo Männik  
Aado Proosa  
Ants Kiiver  
Lüüli Viigimets  
Kerstin Sild  
Aivi Leppasaar

**70**  
Aire Heinsalu  
**65**  
Helle Mäe

### Tartu

**85**  
Aino Järveots  
Heino Liiv  
Maret Lukk

**80**  
Galina Niilo  
75  
Mart Kriit  
Mare Kulu  
Ene Vares  
Liis-Ingrid Madsen  
Maimu Viridet

### Tööpataljonlaste Ühing

**95**  
Adolf Mägi  
Eduard Raidlepp  
**75**  
Ants Kiiver

### Valgamaa

**90**  
Ülo Nirk  
**80**  
Ilme Reiljan  
**75**  
Malle Elstein  
Rein Kõvask

### Viljandimaa

**100**  
Selma Ralja  
**90**  
Artur Kotsar  
Boriss Takk  
**85**  
Aino Järv  
Endel Konrad  
Linda Roosi  
Miralda-Luule Uibo

**80**  
Vello Ainsalu  
Ain-Iljar Arnim  
Ruti Karilaid  
Maie Lond  
Evi Nälk  
Valli Roht  
Elvi Schvede  
**75**

Henno Hain  
Arvi Kargovere  
Tatjana Kuusk  
Hilja Lumiste  
Tiiu Muri  
Kadri Müür  
Leida Mosol  
Jüri Pill  
Elve Puuraid  
Viktor Roomets  
Hilja Rätsepp  
Jaan Sääsk  
Maie Teng  
Velli Viltmann

**70**  
Avo Aas  
Ülo Jürmann  
**65**  
Õnne Hallik  
**60**  
Peeter Koorits  
Linda Kupits

### Võrumaa

**85**  
Viive Häidesk  
Kalju Kaldoja  
Aino Kuhi  
Õie Ladva  
Edda Land  
Miralda Limaski

**80**  
Sirje Kuldsepp  
Lembit Liin  
Kaie Mägi  
Mall Punmann  
Malle Viljaste  
**75**  
Kaja Epkin  
**70**  
Ludvig-Madis Leis  
Juta Raudsepp

*Palju õnne!*

# Läänemaa Memento tegutseb aktiivselt

Läänemaa Memento on käesoleval aastal korraldanud ja aktiivselt osalenud mitmetel isamaalistel üritustel üle Eesti.

Aasta algas vabadusvõitlusele pühendudes. Osalesime KL Lääne maleva korraldatud Vabadussõja relvarahu aastapäeva mälestusüritustel 3. jaanuaril ning 24. veebruaril Eesti Vabariigi 97. aastapäeva tähistamisel Haapsalu toomkirikus ja Läänlaste Vabadussõja mälestussamba juures Haapsalu Lossiplatsil.

25. märtsil korraldas Läänemaa Memento märtsiküüditamise mälestuspäeva Läänemaal. Meeldejääv mälestushetk oli Risti mälestusmärgi juures, kus osalesid teiste hulgas ka Risti lasteaias ja Risti Põhikooli õpilased, sõna võtsid ja lilled aetasid küüditatute mälestusmonumendile Läänemaa Memento, KL Lääne maleva, Lääne Nigula ja Kullamaa valla esindajad. Keskpäeval jätkus üritus juba tavaks saanud mälestusteenistusega Haapsalu toomkirikus, teenis piiskop Tiit Salumäe. Peale teenistust liikus rahvas Haapsalu Vabadussõja mälestussamba juurde, et asetada mälestuspärg ja avaldada austust Eesti eest elanud inimestele.

Läänlaste Vabadussõja mälestussammas Haapsalus on meie üritustel alati kesksel kohal. Eelmisel aastal möödus Haapsalu vabadussõja mälestussamba avamisest 90 aastat ja taasavamisest 20 aastat. Meie liige Heiki Magnus korraldas koostöös mitme organisatsiooniga mälestussamba aastapäevade tähistamise 2014 novembris Haapsalus. Tema kogus on vanad fotod esimesest mälestussambast, sellest valmis fotonäitus „Haapsalu Vabadussõja mälestussammas vanadel fotodel“. Näitus on rännanud Läänemaa raamatukogudes koos Läänemaa Memento stendide näitusega.

14. aprillil korraldas Heiki Magnus Haapsalu Kultuurikeskuses ajalooapäeva, teemaks oli Haapsalu Vabadussamba elulugu. Ajalooapäeval osalesid teiste hulgas Lihula Gümnaasiumi õpilased.

Läänemaa tähistab väärilikalt ka Eesti lipu päeva. 4. juuni varahommikul kogunes rahvas Haapsalu linnavalitsuse ette pidulikule lipuheiskamisele. Läänemaa organisatsioonid ja ühendused, sealhulgas Läänemaa Memento, olid lipurivis, tavapärasel pidupäeval kõned ja hommiku lõpetas Haapsalu linnavalitsuse hommikukohvi laud.

14. juunil korraldas Läänemaa Memento okupantide suurkuriteo juuniküüditamise mälestuspäeva Läänemaal. Päev algas mälestusteenistusega Haapsalu toomkirikus, seejärel juba tavapärase mälestushetk Haapsalu Vabadussõja mälestussamba juures. Mälestust viis teekond taas Ristile, Risti RISTI juurde, kus mälestustalituse pidas KL Lääne maleva kaplan Ants Leedjärv, koosviibimine jätkus ühises vestlusringis, kus Kaitseliidu Lääne malev ja Naiskodukaitse Lääne ringkonna Risti jaoskond pakkus kokkutulnutele sõdurisuppi.

8. juulil olid Läänemaa Mementol külas Võrumaa ja Jõgevamaa Memento liikmed. Korraldasime Läänemaa tegemisi tutvustava loengute õhtu Haapsalus, tegime ühiskülastuse Haapsalu Vabadussamba juurde ja jalutuskäigu „Aafrika rannas“, meeldejäeva päeva lõpetasime Läänemaa küüditatute mälestusmärgi juures Ristil.

Augustis möödus 80 aastat Vabadussõja mälestussamba avamisest Lihulas. Läänemaa Memento osales ajalooapäeva korraldamisel, toimus pidulik hetk mälestussamba pargis ja ajalookonverents Lihula mõisahoones, ettekandega mälestussambast esines Mai Schröder ja naiskodukaitse ajaloo tegi ettekande ajaloolane Merike Jürjo.

22. augustil toimus iga-aastane kommunismiohvrite mälestuspäev Pilstiveres. Eesti Endiste Metsavendade Liit tunnustas



Vigala mälestusmärk, kõneleb Heiki Magnus.



Fotod Läänemaa Memento fotokogu

Läänemaa Memento liikmed paigaldamas Järvamaa metsavendade mälestustahvliit Paide Püha Risti kirikusse.

Läänemaa Memento esildise alusel märkimisväärse panuse eest ajalooapärandi hoidmisel EEML Pilstvere koguduse õpetajat Hermann Kalmust, annetades temale EEML teeneteristi.

9. septembril paigaldasid Läänemaa Memento liikmed Järvamaa metsavendade mälestustahvliit Paide Püha Risti kirikusse.

22. septembril tähistati Vastupanuvõitluse päeva. Päev algas tavapäraselt Otto Tiefi valitsuse kalmul Tallinna Metsakalmistul ja edasi liikus rahvas sellel aastal Paidesse. EELK Paide Püha Risti kirikus toimus riigivanemate mälestusjumalateenistus, avati ka Järvamaa metsavendade mälestustahvel.

17. oktoobril avati metsavendade mälestusmonument Vigalas, kunagise Relvastatud Võitluse Liidu II staabipunkri asukohas. Ürituse korraldasid Eesti Endiste Metsavendade Liit ja Kaitseliidu Rapla malev. Mälestusmärgi plaat oli valmistatud Läänemaal, Ungru Paekivi OÜ poolt. Läänemaa mementolased aetasid mälestuspärja Eesti eest elanud ja elu andnud inimeste mälestuseks. Läänemaa Memento liige Heiki Magnus on tegev VABA EESTI päeva tähistamisega Eestis, Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus Toris ja vastupanuvõitluse päeva tähistamisega. Tema algatusel on korraldatud Otto Tiefi valitsuse kenotaafi ümbrust Tallinna Metsakalmistul. Just tema on olnud päevajuht nii ajalooapäevadel kui ka üritustel Paides, Vigalas ja perepäeval Haapsalus, tänu tema aktiivsusele on ka Läänemaa Memento olnud nn pildis, meid teatakse ja meiega arvestatakse.

Tegusat uut aastat soovides,

Arnold Aljaste  
MTÜ Läänemaa Memento esimees

# Mälestuskivi Kasahstanis

**31. mail on Kasahstani Vabariigis traditsiooniline poliitvangide mälestuspäev.**

Endises N. Liidu vangilaagrite piirkonnas Karagandõ oblastis on rajatud rahvusvaheline Spasski Memoriaalkompleks. Seal on juba püstitatud kümnete Euroopa ja Aasia riikide mälestusmärgid. Need on pühendatud paljude rahvaste hukkunud poliitvangidele ja sõjavangidele (jaapanlased, sakslased jt). Poliitvangide seas oli ka ameeriklasi ehk USA kodanikke. Nende mälestusmärkide avamise tseremoonia viiakse läbi 31. mail ning käesoleval aastal avati Hispaania ja Eesti kodanikele pühendatud kivid.

Astana Eesti Suursaatkonna, Siseministeeriumi ja Eesti Represseeritute Abistamise Fondi koostöös sõlmiti leping mälestuskivi paigaldamiseks Eesti Vabariigi kodanikele, okupatsioonivõimu ohvritele. Mälestuskivi avamisele sõitis delegatsioon koosseisus: president Arnold Rüütel, Jüri Kann, Andrus Pöder, Rein Steinfeld, Kalju Mätik, Toivo Ormisson ja Argo Ideon.

Kasahstanist kui eestlaste kunagiste kannatuste paigast vahendab meile muljeid Memento esindaja Rein Steinfeld.

Kasahstanis on levinud lugu, mille oli rääkinud üks Alziiri naistevangla vang.

„Mind pandi Akmolinski laagrisse, kus hoiti kinni „rahvavaenlaste“ naisi. Ükskord korjasime Zalanasi järve ääres kõrkjaid. Äkki ilmusid järve äärde kohalikud kasahhid. Nad hakkasid meid mingite kividega loopima. Paljud vangid hakkasid nutma sellise teo pärast. Konvoisõdurid aga naersid – vaata, isegi kohalik rahvas pelgab teid. Oli valus ja solvav! Ma võtsin ühe kivikese maast üles ning tundsin äkki piima lõhna. Korjasin mitu kivi kokku ja tõiin barakki. Kasahhitaridest vangid seletasid, et see on kurt – päikeses kuivatatud soolase kohupiima tükid. Läbi kogu elu olen kandnud nende viskajatele ja kohalikele tänu.”

Samal ajal, kui Venemaal tunnustati kommunismirepressioonide uurimisega ning ohvrite toetamisega tegelev ühing Memoriaal 2014. aastal välisagendiks ning ainus olemasolev Gulagi muuseum Perm-36 oli tänavu märtsis tegevuse lõpetama sunnitud (olles samuti välisagendiks kuulutatud), võtab Kasahstan kommunistiohvrite mälestamist ning toonaste kuritegude avalikustamist väga tõsiselt.

Alziiri naistevanglas istus ka üle kahekümne eestlanna, maa president on kirjutanud – see on bolševismi häbiplakk. See on tragöödia, mida ei unusta



Fotod: Rein Steinfeld

sajandiga. Arvestuse järgi käis sealt läbi 62 rahvuse esindajaid, nende seas paljud vene kultuuritegelased.

“Kasahstanis asunud laagrikompleksi, kus istus kinni hulk olulisi inimesi, iseloomustab karmis kontinentaalses kliimas asunud suurtööstus”, tutvustab Karaganda Ülikooli professor Nurlan Duletbekov, õigusteadlane ja Karlagi ajaloo uurija, väga masendavaid seiku.

Eestlaste küüditamine on omaette kuritegu, mille kirjeldamiseks jääb sellest kirjatükist väheseks. Reis Kasahstani tä-

nasesse pealinna Astanasse oli muljet avaldav ja samas südantlõhestav. Olen inime, kelle emapoolsed sugulased olid kõik kusagil samasugustes olukordades ja nendest kaheksa inimest jäigi paika, mida ma ei tea ja võimalik, et ei saagi teada. Olen ka ise eakas ja langetan nende ees pea.

Avaldan erilist tänu ekspresident Arnold Rüütli, suursaadikule Kasahstanis hr Jaan Reinholdile ja tema prouale, kes olid mälestustseremoonia ja selle juurde kuuluva organiseerinud. Au ja sügav kumardus kannatanutele!

Rein Steinfeld